

MERSİN Lİ A İZLARINDA {-I } ve {-dİk + sİrA} BİÇİMBİRİMLERİNİN KULLANIMI VE BU BİRİMLERİN DÜ ÜNDÜRDÜKLERİ

Gülseren TOR*

ÖZET

Bu çalışmada Mersin lî a ızlarından iki ayrı biçimbirim ele alınmıştır. İlk olarak, {-I } biçimbiriminin 'bak-' ve 'kit-' eylemi ile kalıplaşmasından söz edilmiştir. Bu biçimbirimin 'bak-' eylemiyle kurdu u 'baki ' adının, yönelme durum eki {+A} ile bir adla birleşip (+A *baki* "+A göre"), ilgeç olarak kullanıma örneklenmiştir ; 'keli ' türevinin de 'bu' sıfatıyla kurdu u tamlamanın (*bu keli* "bu sefer") belirteç olarak kullanımı bir örnek içinde gösterilmeye çalışılmıştır.

İkinci olarak da, Mersin lî a ızlarında 'sıra' ilgecinin kullanımına değinilmiştir. Bu ilgecin adlarla birleşip oluştu u *garerinsıra* "kararınca", *öyleliksıra* "öylece" gibi belirteçler ile lenmiştir ; ölçünlü Türkiye Türkçesinde {-Dİk+çA} ulaç biçimbirimiyle karşılaşılan {-dİk+sıra}nın kullanım sıklığı na dikkat çekilmiştir ve 'sıra' ilgeci ile kuruldu unu dü ündü ümüz {-İnsİrak} ve {-İsİrAk} birimlerinin kullanımı üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mersin lî A ızları, Ulaş Biçimbirimleri, İlgeçler, Belirteçler.

THE USE OF THE MORPHEMES {-I } AND { dİk+sİrA} IN THE ACCENTS OF THE MERSİN COUNTRY AND HOW WE PERCEIVE THEM

47

ABSTRACT

This study deals with two separate morphemes in the Mersin accents. Firstly the article studies how the morpheme {-I } takes on a particular property when it is used together with the verbs 'bak-' and 'kit-' Examples have been demonstrated of how the noun 'baki ' which is made from the verb 'bak-' is used as postposition in comparisons after it is connected to a noun with the dative case suffix {+A} as (+A *baki* "+A göre"); and it is explained how the determinative structure the derivative 'keli ' makes up with the demonstrative adjective *bu* (*bu keli* "this time") is used as an adverb.

Secondly, the use of the postposition 'sıra' in the accents of the Mersin County is dealt with. The adverbs like *garerinsıra* "kararınca" meaning "as much as one could afford" and *öyleliksıra* "öylece" meaning "thus" which the postposition 'sıra' makes up after being connected to a noun, are studied. This paper also draws the attention of the readers to the frequency of the use of the gerund {-dİk+sıra} which is used as {-Dİk+çA} in the standard Turkish language, and concentrates on the use of the morphemes {-İnsİrak} and {-İsİrAk} which we believe have come about by the use of the postposition 'sıra.'

Keywords: Accents of the Mersin County, Gerund Morphemes, Postpositions, Adverbs.

* Yrd. Doç. Dr., Do u Akdeniz Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Gazimausa - KKTC, E-posta: gulseren.tor@emu.edu.tr.

Giri

Türk lehçe ve a ızlarındaki ulaç (zarf-fiil) biçimbirimleri ile ilgili kayda de er pek çok çalı ma bulunmaktadır¹. Bu çalı mada, belirteç kuran iki farklı biçimbirimin Mersin li a ızlarında kullanımı üzerinde durulacaktır. Veri tabanımızı Mersin li a ızlarından derledi imiz ve basılı kaynaklardan tarad ımız örnek cümleler olu turmaktadır Bizim amacımız, ulaç biçimbirimleri ile ilgili elde bulunan çalı malara Mersin a ızlarından birkaç örnekle katkı koymak, bu örnekler üzerindeki dü üncelerimizi payla maktır. Türkçede eklerin tek i levli olması; Türkçenin tarihî dönemlerinde, de i ik lehçe ve a ızlarında aynı biçimbirimin farklı eklerde i lenebildi i bilinen bir gerçektir. Bazen bir sözcük tür de i tirmekte, bazen ekle ebilmektedir. Ba ımlı biçimbirimlerin kimilerinin i levi daralmakta, kimilerinin geni lemektedir. adları yapan {-I } biçimbirimi de, Mersin li a ızlarında farklı i levle de kar ımıza çıkmakta, üzerine eklenen ba ka birimlerle ulaç biçimbirimi i levi belirginle tirilmektedir.

1. {-I } Biçimbiriminin Kullanımı

1.1. {-I } Biçimbiriminin Kalıpla ması

Bilindi i gibi Türkçede masterlar ad çekimlerine girebilmektedir. {-I } ile kurulan masterlar da yönelme, bulunma durumlarına girip, “*Bir geli e getireyim, borcumu öbür geli te ödeyeyim, ilk bakı ta anladım*” örneklerinde oldu u gibi belirteç i levinde kullanılabilir. Böyle kullanımlar yanında, Mersin li a ızlarında {-I } biçimbirimi, çekirdek sözcüklerden ‘bak-’ eylemiyle kalıpla arak, {-A } ulaç biçimbirimiyle kurulan ‘göre, diye, ile, öte’ ilgeçlerine benzer bir ilgeç kurmaktadır. ‘Bak-ı ’, i adı olmakla birlikte, yönelme durumundaki bir ada ba lanarak, “+A bakarak, +A bakınca, +A göre” anlamları veren, belirteç i levli bir söz öbe i de kurmaktadır. {+A bakı }, iki varlık ya da iki durumun kar ıla tırılması sırasında kullanılmakta, eskiye göre, bir süreç içindeki iyi ya da kötü de i im; iki canlı ya da ba ka varlıklar arasındaki farklılıklar dile getirilmektedir.

- ❖ *Irahatsız hindi eskikine ba ı* “ imdi eskisine göre rahatsız” (Sarıaydın / Silifke).
- ❖ *indi evelkine ba ı cennetlik* “ imdi evvelkine göre cennetlik” (Güneybah i Narince / Anamur). *Evelkine ba ı zararı yok* “Öncekine göre biraz daha iyi) (Dorak / Tarsus).
- ❖ *Kürtlere ba ı , Fellahlar zararı yo* “Kürtlere göre (nazaran), Fellahlar fena de il”. *Dünkiüne ba ı bo un be izi eyi* (Ayvagedi i / Mersin).
- ❖ *A rın devam ediyor mu?/ Demikine ba ı eyi* “Deminkine bakınca, bakarak, deminkine göre iyi” (Yanpar / Mersin).

{-I } biçimbirimi, ‘bak-’ eylemi yanında çekirdek sözcüklerden ‘kel-’ eylemiyle de kalıpla arak, ‘bu’ gösterme sıfatıyla bir sıfat tamlaması kurmaktadır. ‘Bu keli ’ tamlaması da kalıpla arak “bu sefer, bu kez, bu defa” anlamlarını kazanmakta, belirteç tümleci olarak kullanılmaktadır: *Bu keli hayırsızlık itmedi* (Ayvagedi i / Mersin; Çatak / Silifke). *Bu keli adam gediverdi* (Delikkaya / Gülnar). *Anam da bu keli Tokmak ocaynan açınca çocu orada alı* (Belenköyü / Tarsus). Örneklerde de görüldü ü gibi ‘keli ’, gelme i inin adı de ildir, sanki sözcük tür de i tirip ilgeç olma yoluna girmi tir. ‘Bu kadar’ gibi, ‘bu keli ’ de bir ilgeç öbe i görünümüne

¹ Nuri Yüce, *Gerundien im Türkischen, Eine morphologische und syntaktische Untersuchung*, Mainz 1973; Leyla Karahan, “Anadolu A ızlarında Kullanılan Bazı Zarf-Fiil Ekleri”, *Türk Kültürü Ara tırmaları Prof. Dr. Zeynep Korkmaz Arma anı*, Yıl XXXII /1-2 1994, Ankara, 1996, s. 205-236; Kâmil Tiken, *Eski Türkiye Türkçesinde Edatlar, Ba laçlar, Ünlemler ve Zarf-Fiiller*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK Yayınları: 837, Ankara 2004.

bürümlü tür. Bu öbek kendisinden önce gelen cümleyle yer aldığı cümle arasında bir anlam bağlamı da kurmaktadır.

Anadolu ağzlarında önses /k-/ bazı ince ünlü sözcüklerde korunabilmektedir. *Künde* ‘her gün’, *kömeç* “gömeç”, *kölge* “gölge”, *keri* “sonra” örneklerinde olduğu gibi ‘*keli*’ sözcüğünde de önses /k-/ genellikle korunmakla birlikte, bu sesin tonluluğu sızcılıkla da görülmektedir:

- ❖ *bu_eli* (Aslanköy, Ayvagedi i, Sebil/Tarsus Deirmendere, Yalınayak/Mersin; Yeniköy/Mut)

biçiminde de kullanılmaktadır. Aynı kullanım Karaman ağzında da görülmektedir:

- ❖ *Daya_ atını ayrı gelmi emme bu_eli demi ala da döü ece iz demi ayı* (Kıla Köyü Bayla/Karaman)²

Mersin li ağzlarının dışında başka yörelerde de bu birimin kullanıldığını Derleme Sözlüğü’nden öğrenmi bulunmaktayız: *geli* (I) kere, kez, defa (Yukarıseyit *Çal, Honaz ve köyleri -Dz.; *Susurluk -Ba.; Mudanya, *Gemlik -Brs.; Bayadı -Or.; Afar köyleri *Pınarbaşı -Ky.; *Ermeneç -Kn.; *Osmaniye -Ada.; Dont *Fethiye -M.).³ ‘*Geli*’ tek başına değil, ‘*bu*’ adıyla birlikte kullanıldığında “kere, kez, defa” anlamını vermektedir.

Kıbrıs Türklerinin ağzında da *bu geli*, “bu kez, bu defa, bu sefer” anlamlarıyla geçmektedir: *Bu geli da iki ba ayı layım* (Gazimagosa).

Bazen de ‘*keli*’ sözcüğünden iç ses /l/ dümekte, iki ünlü kaynaarak, sözcük *bu ke* (< bu keli) (Ayvagedi i/Mersin; Bozon Çiftlik Köyü/Mersin) biçimini almaktadır. ‘*Bu_eli*’ biçiminde olduğu gibi, ‘*bu ke*’de de /k-/ önsesi tonluluğu sızcılıkla abilmektedir (bu keli bu ke bu ge bu_e): *Bu_e ızlar da ızını* (Musalı/Mersin).

Mersin li sınırları içinde yaayan Yörüklerin ağzlarında da {-I} birimi “-IncAyA kadar” anlamını veren ulaç biçim birimi olarak da kullanılmaktadır:

- ❖ *B keçeden burdan ta öteye varı ev dutalları* “Be keçeden burdan ta öteye varıncaya kadar (varasıya) çadır kurarlardı” (Bah i)⁴.
- ❖ *Yemi içine_eçer, annü doyu yer* “Yemin içine geçer, karnı doyuncaya kadar yer” [(Ke evli A ireti) Mezitli Mevkii Gölpınar Yaylası Tepeköy / Mersin]

1.2. {-I In} Ulaç Biçim Birimi

Leyla Karahan, Anadolu’da eylemden ad türeten {-I} ekinden genilemi pek çok ulaç ekinin olduğunu, bu eklere Doğu Anadolu ve kısmen de Doğu Karadeniz ağzları dışında birçok bölgede rastlandığını bildirmektedir⁵ Faruk Yıldırım, bu biçim biriminin Adana ve Osmaniye illeri Ağzlarında Doğu Çukurova ağzlarında i lek olarak kullanıldığını; fakat Karamanlı sahasına

² Fadime Çetin, *Kıla Köyü, Bayla / Karaman Ağzı*, Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Lisans Tezi, Mersin, 1999, D/102.

³ TDK, *Derleme Sözlüğü VI*, II. Baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, S: 211 / 1-12, Ankara 1993, s. 1983.

⁴ Erol Öztürk, *Silifke ve Mut’taki Sarıkeçili ve Bah i Yörükleri Ağzı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009, s.401 (71/57).

⁵ Leyla Karahan, *agm*, s. 226.

kom u olan Kuzeybatı Çukurova ve merkez a ızlarında örne ine rastlanmadı nı belirtmektedir⁶. Mersin li a ızlarında, yaygın olmasa da, serpinti halinde birkaç yörede {-I In} biçimbirimi kar ımıza çıkmaktadır:

- ❖ *Geliri olmayı in* “olmayınca” da ılı (Cılbayır / Silifke).
- ❖ *Ata lanı in* “ate lenince” götürebilisek to dura götürüdük (Sıcakyurt / Bozyazı).
- ❖ *Yarılı in* “yarılınca” kendili inden bir urt meydana gelir. Da ı *salı in* ölüirse ölüir (Kemenni / Mut).
- ❖ *Harmandan a ı in* “kalkınca” kevikli de olur, da lı da olur (Tırnak / Gülnar)

Ara tırmacılar, {-I In} ulaç biçimbiriminin {-(I)n} araç durum ekiyle kuruldu u yönünde aynı dü ünceyi payla maktadırlar. Mersin li a ızlarında {-I } biçimbiriminin “-IncA, -AraK, -A göre” i levlerinde kullanımına bakarak, {-I In} biçimbiriminden araç durum (vasıta hali) ekinin kullanımdan kalktı ı dü ünülebilir. Ancak, {-I } ekinin tek i levli bir ek olmadı ı anla ılmaktadır. Türkçede masterların araç durumuna (vasıta haline) girmesi alı ılı bir durum de ildir. Anadolu a ızlarında da, {-I In} biçimbiriminin zaman ve durum bildirmesinin nedeni, herhalde {-I } biriminin ortaç (sıfat-fiil) i levi üzerinden {+(I)n} araç durum eki ile belirteç (zarf) türetme i levini kazanmı olmasıdır. Çünkü ulaçlardan bir bölümü ortaçların üzerine eklenen ad durum ekleriyle kurulmaktadır. {-I } biçimbiriminin ortaç kurma özelli ini Mersin li a ızlarında da görmekteyiz: *Kimi ameliyet olurumu , kimi yı adırımı ollarını i de duyu uma* (duydu uma göre) y ni (Gülnar).

Selahattin Tolkun, Özbekçede Fiilimsiler adlı çalı masında, Özbekçede hâkim master ekinin {- } oldu unu, bu ekin bazen {-dik}, bazen de {-AcAk} sıfat-fiil ekleri i levinde de kullanılabilirdi ini, bu kullanılı ıyla daima adla mı sıfatlar türetti ini belirtmektedir: *Lekin u yergä kändäy barı nu bilmäymän* “Lakin oraya nasıl gidildi ini / gidilece ini bilmiyorum” (Xudâyberdiyev, 1995 / 36)⁷. Görüldü ü gibi Türkçede {-I }, sadece i adları yapan bir birim de il, ortaç ve ulaçlar da kuran bir biçimbirimdir.

Mersin li a ızlarından {-I kIn} biçimbiriminin geçti i bir tek örnek bulunmaktadır:

- ❖ *Bizim duvarlarımız esgiden çamurla yapı ıdı. Çamurla yapılan yeri araya su giri kin* “girince” göçme ondan yapıdı [Ka lı (Dorukkent) / Mersin].

Anadolu a ızlarından bu örne i destekleyen, ba ka örnekler de gösterebiliriz:

- ❖ *geli kin* (II) gelirken (Gönen -Isp.)⁸
- ❖ *Benim yanımdı para esil̄se canım sı ıl . Öl olu un k ndim çalı in k ndim mi yiyen?* (Aydınlı, Bozdo an İçesi, Biresse Köyü).⁹

Karahan da, bu biçimbirimle ilgili Nev ehir ve Hatay a ızlarından birer örnek vermi tir¹⁰ Nuri Yüce, {-I kIn} biçimbiriminin yapısı üzerinde dururken, {-I In} ve {-I kIn} biçimlerinin aynı

⁶ Faruk Yıldırım, *Adana ve Osmaniye İleri A ızları I-II*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 861 / I, Ankara 2006, s. 310.

⁷ Selahittin Tolkun, *Özbekçede Fiilimsiler*, Dijital Sanat Yayıncılık, İstanbul 2009, s. 102, 103.

⁸ TDK, *Derleme Sözlü ü VI*, II. Baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları Sayı: 211 / 1-12, Ankara 1993. ‘geli kin’ için verilen “gelirken” anlamı, ba ka örneklerle desteklenip do rulanmaya muhtaçtır.

⁹ Zeynep Korkmaz, *Güney-Batı Anadolu A ızları*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Co rafya Fakültesi Yayınları: 114, Türk Dili ve Edebiyatı Serisi: 11, Ankara 1956, s. 82 (63/17).

¹⁰ Leyla Karahan, *agm*, s. 227.

yörelere geçmesi nedeniyle, aynı algılanması gerektiğini, birbiri ile ilgili olduğu unun dü ünelebileceğini, {-I kIn} kullanımında ba ka bir ulaç ekinden etkilenme (-°rken), ona örnekseme olabileceğini belirtir.¹¹ Ses açısından bir örnekseme dü ünülse de, {-I kIn}'daki {-kIn} ile {i-ken}'in i levleri aynı görünmemektedir. 'ken' ulacı, eylemler arasında yan yanalı ı, {-I In} ya da {-I kIn} ise art ardalı ı göstermektedir. Karahan, {-I kInA} biçimbiriminin yapısında {i-ken} ulacını arar, 'i-' eyleminin de dü mü olabileceğini dü ünür.¹² Ancak, {-I kIn}, {-I kInA} ve {-I kImA} biçimbirimlerinde, {-I In} biçimbiriminin ilk hecesinden sonra bir /-k-/ türemesi var gibi görünmektedir. Anadolu a ızlarında ünsüz türemesine seyrek de olsa rastlanmaktadır. Faruk Yıldırım içseste -k- türemesi için bir örnek vermektedir: yeniKden yeniden¹³ De i ik i levlerle kullanılan {-I } biçimbiriminden sonra araç durum eki getirildi inde, bu iki birimin arasında, Gülistan Tercümesinde¹⁴ görüldü ü biçimde bir /-g-/ ünsüzünün türedi i de dü ünülebilir. Belirteçlerde vurgu son hecede olamayacağından, vurgusuz orta hecenin vurguyu üzerine alabilmesi için, açık hece kapatılarak ara heceyi güçlendirmek amacıyla bir /-g-/ ünsüzünün türetilmesi, bu sesin ünsüz uyumuna göre tonsuzla ıp /-k-/ olması da mümkündür. Necati Demir de, Karamanlı a zında kuralsız bir ekilde /-g-/ türemesi bulundu unu bildirmektedir: *fermanı iglen, kametiğilen*.¹⁵

2. {sIrA} İgecinin Kullanımı

2.1. {-dlk+sIrA} “-dlkçA”

Mersin a ızlarında sıklık oranı yüksek bir biçimbirim olmasına karşın, taranan metinlerde örneğe az rastlandı ı için, kaynaklarda {-dlk+sIrA} az kullanılan bir biçimbirim olarak gösterilmektedir. Leyla Karahan, biri Antalya'dan di eri Isparta'dan olmak üzere iki örnek vermiştir.¹⁶ Yıldız, Isparta merkez a zından derledi i metinlerden tek örneğin olduğu unu belirtmektedir.¹⁷ Faruk Yıldırım da, Adana ve Osmaniya lleri A ızlarında seyrek olarak görüldü ünü belirtmiştir.¹⁸ Bu birle ik biçimbirimini Mersin linin bütün ilçe ve köylerinde, Yörük a iretlerinin ve Tahtacı Türkmenlerinin a zında duymak mümkündür. Bir Silifke türküsünde de geçmektedir: *Portakalım tekerlendi, yediksıra ekerlendi*.

'Sıra' ilgeci, {-dlk} ortaç ekine ba lanarak {-dlk+sIrA} ulaç biçimbirimini kurmu tur. Nuri Yüce, 'sıra' adının Yunancadan alıntı olabileceğini bildirmektedir¹⁹. emseddin Sami de 'sıra' adının kökenini Yunanca göstermiş, bu maddenin altında da öyle bir açıklama yapma gere i duymu tur: Bu lügat Ça ataycada dahi sıra (sinle yazılmış) imlasiyle müstamel olduğu undan, bizce Rumcadan melhuz olmadığı gibi, eski lisân-ı Yunanîde mevcut bulunmak hasebiyle, Rumcaya dahi Türkçeden geçmi olması melhuz olmadığı hâlde, biri elsine-i Tûranîden di eri zümre-i Aryâniyyeden olan bu iki lisanda aynen tesadüfî garâ'ibdendir. Bu iki lisanda bu kabilden

¹¹ Nuri Yüce, *Gerundien im Türkischen, Eine morphologische und syntaktische Untersuchung*, Mainz, 1973, s. 52.

¹² Leyla Karahan, *agm*, s. 227.

¹³ Faruk Yıldırım, *age*, s. 152. Yıldırımın /-k-/ türemesi için verdi i 'yeniKden' örneğinde bir benze mezlikten de söz edilebilir. Çünkü Anadolu'da 'ye itden' biçimi de kullanılmaktadır. Önce 'ye iden' biçiminde ünsüz ikizleşmesi, sonra da çıkakları aynı olan ünsüzden ilkinin yerini /-K-/ye bıraktığı da dü ünülebilir. Böyle de olsa amaç güçsüz, açık heceyi kapatılarak güçlendirmek olmalıdır.

¹⁴ Ali Fehmi Karamanlı lu, *Gülistan Tercümesi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK Yayınları: 544, Ankara, 1989, s. L / 38.

¹⁵ <http://onturk.files.wordpress.com/2011/04/necati-demir.jpg>, s.11.

¹⁶ Leyla Karahan, *agm*, s. 225.

¹⁷ Osman Yıldız, (2002), *Isparta Merkez A zı (nceleme-Metinler-Sözlük)*, Fakülte Kitabevi Yayınları: 23 Ara tırma-ncelme Dizisi: 4, Isparta, s. 89

¹⁸ Faruk Yıldırım, *age*, s. 312-31.

¹⁹ Nuri Yüce, *age*, s.78.

tesadüfler çok olup, bu hâl lisaniyyûnun nazar-ı dikkatini celbetmeye ayandır²⁰. Ça ataycada *sıra* “chose rangée on file; rang d’une armée; lignes d’un livre; grains enfiles”²¹ anlamlarında geçmektedir. Harezmi Türkçesinin temsilcilerinden Mukaddimetü’l- edeb’de de *sıra* adı, “sıra, dizi” anlamındadır: *af boldılar, sıra oturdılar*²². Büyük Misalli Türkçe Sözlük’te ise “Kelimenin Yunancadan [sıra] Türkçeye geçti ini ileri sürenler varsa da, Türkçe asıllı olması daha kuvvetli bir ihtimaldir.” kaydı dü ülmü tür²³. Ay e lker, Manisa a ızlarında {-dİksİrA} biçimbirimi üzerinde dururken, ‘sıra’ ilgecinin tarihî yön belirteci ve ilgeci ‘sarı’ ile ili kilendirilebilece ini dile getirmektedir (2014)²⁴.

Yong-Song Li, Türk dillerinde Sontakılar adlı çalı masında ‘sıra’ sözcü ünün O uz grubundaki diller ve bunlarla yakın temas içindeki dillerde kullanıldı nı belirtmektedir. Kırım Tatarcası, Karaycanın Kırım Lehçesi ve Türkmenceden örnekler vermi tir²⁵. Gagavuzcada da ‘sıra’ adı Türkiye Türkçesindeki anlamlarıyla geçmektedir. Fakat Türkiye Türkçesi a ızlarındaki gibi bir ortaçtan sonra kullanımına rastlanmamı tır. Hacıemino lu, ‘sıra’ ilecinin Osmanlıcada geçti ini, Türkiye Türkçesinde daha çok halk dili ve edebiyatında kullanıldı nı belirtmektedir. Bu ilgecin Anadolu a ızlarındaki kullanılı nın daha de i ik oldu unu, adlarla birlikte kullanılınca “boyu, boyunca” anlamına geldi ini, ortaçlarla kullanıldı nda {-dİkçA} anlamını ifade etti ini belirtmektedir²⁶.

Mersin li a ızlarında {-dİK+sİrA} birle ik biçimbirimi, {-DİkçA}nın kullanım alanını daralttı mı diyebiliriz. ‘Sıra’ ilgeci, {-Dİk} ortaç ekinde sonra gelen e itlik durum ekinin yerini tutmaktadır. {-dİk} birimi ile kurulan ortaç, yalın durumda ‘sıra’ ilgecine ba lanmaktadır. Mersin li a ızlarında böyle kullanıma ba ka ortaç ve ilgeçlerle kurulan ilgeç öbeklerinde de rastlanır:

- ❖ *urudu so ura ıasca suya dı arız* (Yenisu / Silifke Hocalı / Mut). *Hoca okuduk ba ina, ba nı üç sefer vururumu* “Hoca her okuytu ta, (ölü) ba nı üç kez vururmu ”. *Ate lendik ba ina onu atdık* (Akkovanlık / Anamur).
- ❖ *Elimizden geldik adar yardım ederiz* [Bulgar Göçmeni) Da pazarı / Mut]. *Mevlide, dú únde diyen gibi biri úller* (Yapıntı / Mut).
- ❖ *Biz gütdik keri ölmü o. Güzün ekin ekdik keri hep gütdik* (Güme / Mut). *Biz sa dık g ri o la ı emer* (Çukurabanoz / Anamur).

Aynı kullanım, Karaman ve yöresi a ızlarında da görülmektedir:

- ❖ *Bitirdik geri a ız dadı yeller* [Akpınar (Da a) Köyü]²⁷

{-dİksİrA}nın getirildi i eylem, temel cümleinin eyleminin ba langıç noktası olmaktadır; asıl eylemin gerçekte mesi için, yan cümleci in (tümcemsinin) eyleminin ba lamı olması

²⁰ emseddin Sami, **Kamus-ı Türkî** (Hazırlayan: Pa a Yavuzarslan), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 1001, Türkiye Türkçesi Sözlükleri Projesi Eski Sözlükler Dizisi:11, Ankara 2010, s. 1071.

²¹ Pavet de Courteille, **Dictionnaire Turk-Oriental**, Paris 1870.

²² Nuri Yüce, **Mukaddimetü’l-Edeb**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TDK Yayınları: 535, Ankara 1988, 144 / 8).

²³ İhan Ayverdi, **Büyük Misalli Türkçe Sözlük**, Kubbealtı, İstanbul, 2005, s.1103.

²⁴ Ay e lker, **Manisa A ızları**, Baskıda olan bir çalı ma. {-dİksİrA} biçimbiriminin Manisa a ızlarında da kullanıldı nı bildirdi i ve baskıda olan kitabındaki bilgiyi benimle payla tı ı için Prof Dr. A ye lker’e te ekkür ederim.

²⁵ Yong-Song Li, **Türk Dillerinde Sontakılar**, Türk Dilleri Ara tırmaları Dizisi :40, İstanbul, 2004, s.415.

²⁶ M. Necmettin Hacıemino lu, **Türk Dilinde Edatlar**, Üçüncü Basılı , Millî E itim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları: 335, Yardımcı ve Kaynak Kitaplar Dizisi: 17, İstanbul, 1984, s. 81, 82.

²⁷ Hikmet Kora , **Karaman ve Yöresi A ızları**, Erciyes Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1992, s. 288 (XXIV/3).

gerekmektedir. Asıl eylemin ba langıç nedeni de, bu biçimbirimin getirildi i eylemdir. Böyle bir etkiye imle, yan cümlelerin eylemi ile ana cümlelerin bildirdi i eylem, e zamanda yan yana ilerler. Bu birimin getirildi i eylemde bir yinelenme, sık sık olu , süreklilik ve dereceli ilerleyi söz konusudur. Bu birle ik birimle kurulan belirteçler, yakla an zamanı, ilerleyen ve a ama a ama de i en, geli en durumu, yinelenen eylemi bildirerek yüklemi zaman ve durum belirteci olarak nitelemektedir.

- ❖ *Sabah **olduksura** a rımaya ba ladı. A am **olduksura** yirime gidecem diy gendini helek ider* (Ayvagedi i / Mersin).
- ❖ *Ben onu **gördüksıra** çatlamaya geliyorun* (Darısekisi / Mersin).
- ❖ ***ocadıksıra** içi e dert giriyor* (I iktepe / Mersin).
- ❖ *Yel **esdikshire** harman atardık esgiden* (Turunçlu / Mersin).
- ❖ *Ondan kerlime o ilacı **atdıksıra**, bir o köpüren iyi adı neci, oklıcan “oksijen” mı diller ne diller, onlardan yuduk ke erlerini, ondan da atdık, çoc iyi eyi oldu* (nsu / Mersin).
- ❖ *Ya **landıksıra** akıl ermez oluyor* [(Tahtacı Türkmenleri) Dalakderesi / Mersin].
- ❖ *Ke erinde adamlar dola **dıksıra** durmaz öter onnar* (Bö rü e ri / Tarsus).
- ❖ *Ya **landıksıra** aFa bir ho oluk* (Karadiken / Tarsus).
- ❖ ***Soluduksura** çeker* (Hüsametli / Erdemli).
- ❖ *Tavaynâş savırillar o arı o arı aynadıksıra da acak d yi* (U akpınarı / Silifke).
- ❖ *ocaldı **sıra** ey oluyor* [(Tahtacı Türkmenleri) Kumaçukuru / Mut].
- ❖ *Yörüdüksura böyle oluyor. Toprak emdikşıra ya ı, topra ı de i dirdik* (Hacıahmetli / Mut).
- ❖ *Yeri geldikşıra bulunur amma afamda almayı* (Sünni Mah. Kayaba ı / Mut).
- ❖ *Dokudu **sıra** çeviririz* (Gezende / Gülnar).
- ❖ *Varıp geldikşıra bo ar. O a aca **ıvratdı sıra** dolan yor* (Mollaömerli / Gülnar).
- ❖ *O orda ötdüksıra da keklî gelip onu la dōğū mek isderken bir ta ıladı onu da vururuz* [Ardıçpınarı (Libas) / Gülnar].
- ❖ *Tavla **dıksıra** sürteriz, tavla dıksıra sürteriz* (Dayıcık / Gülnar).
- ❖ *Nesil ye ile **dı sıra** biz de ehirliye uymak zorunda alıyoruz* (Yeni Yörük / Aydınıcık).
- ❖ *arnı do **andı sıra** dizlerind güldür güldür atardı* (Narince Kötekler / Bozyazı).
- ❖ *Onu acı köpü ü yüzüne **eldikshire** atarsı* (Dereköy / Bozyazı).
- ❖ ***Basdıksıra** ener çıkar* (Lenger / Bozyazı Köprüba ı / Anamur).
- ❖ *Dünyalar durduksura duru* (Ovaba ı / Anamur).
- ❖ *Ana sorduksura akli a gelir* [(Kırtıl)Höyükalanı / Toroslar Huzurkent / Tarsus].
- ❖ *Ya **landıksıra** çirkinle di* [(Ke evli A ireti) Ğara uzluk / Çocakba ı Takba /Tarsus].
- ❖ *Sa **dıksıra** da (memedeki yara) azar, sa ılmaz* (Sarıkeçili A ireti / Erdemli).
- ❖ *O lak davar **durduksura** dokuruz* [(Tekeli A ireti-Cırrık) Sıraç Çevresi / Erdemli].

- ❖ *Getdikstra yüke oturur ayrı* (Boynuinceli / Silifke).
- ❖ *Ğurudu sura topak topak ezeller. Getdiksire süt azalıyoru* [(Sarıkçeçililer) Elmapınarı (Navdalı) / Mut].

Karaman a zında da {-dIk+sIrA} biçimbiriminin örne i bulunmaktadır:

- ❖ *indi adımı yazarım bi yazı olsa okurun çocuklarımdan ö ümden okuduksıra hani ö rendim gendim*²⁸. *Öle hani adınnar arasında ila _gelir, çıya gelir, urbaça gelir didi sıra çocu orKımu duravarmı . Bir öterdi_de çulfalıK, vurduK sıra ı ĩr ı ır_öterdi* (Kızıllar A ini Köyü / Karaman)²⁹.

Kıbrıs Türk a ızlarında da {-dIk+sIrA} kar ımıza çıkar: *Üç belediye çalı malarını sürdürdüksura biz de destekleyceyik. Zaman geçdiksıra* “geçtikçe” *esgir, i lemez olur bilgisayarlar* (Gazimagosa). Kıbrıs Türk a ızlarında {-dIk sonra} biçimi, {-dIk+sIrA}dan daha yaygındır. ‘Sıra’ ilgecinin i levi ‘sonra’ ilgecine yüklenmi tir. Bu ilgeç bazı ses de i imlerine de u rar: so ra so ra, so ra sonra sonna, so ra so ra s ra.

- ❖ *Oynatdık sonra çıktı, vidası yerinden çıktı* (Mehmetçik / Gazimagosa).
- ❖ *Yüksel abam ya ını aldık s ra* “ya landıkça” *kilolandı* (Altınova / skele).
- ❖ *Okudu s ra canım yanar* (Lefko a).
- ❖ *Gütdik s ra içime oturdu, a rılar arttı. Dozu a madı s ra güzel. Ö renci azaldı s ra sı ını artıyor. Çalı dık s ra ba a ekil çı ıyor ar ı a* (Gazimagosa).
- ❖ *Ooo yani ho u a gider yapdı sonna* (Hamitköy / Lefko a).
- ❖ *Yapdı so ra taha uvvetli yaparsı* (Yeniköy / Lefko a).

Kıbrıs Türk a ızlarında ‘-dık s ra’, “-Dik+tAn sonra” anlamıyla da kullanılmaktadır:

- ❖ *Yanımda dostlar olmadı s ra napayım sarayı* (Gazimagosa). Herhalde bu anlamı üzerinden ‘-dık s ra’ yapısı, “-Dıkça” kar ılı ı da kullanılır olmu tur.

Deny, “Anadolu’da –me-dikçe yerine –me-dik sıra ekli de bulunmaktadır” uyarısının altında, olumsuz eylemlerle kullanımının örneklerini vermi tir: ‘*Kendim git-me-dik sıra olmaz*’, ‘*zni ol-ma-dık sıra olmaz*’ (Giese Anat. s.41 ve 42)³⁰. Fakat Mersin a ızlarından kaydetti imiz örneklere bakarak {-dIk+sIrA} yapısının daha çok olumlu eylemlerle uyumlu oldu unu söyleyebiliriz. Örnek fi lerin arasından sadece birinde {-dIk+sIrA}nın olumsuz eylemle kullanıldı ı görülmektedir:

- ❖ *Görmediksire, a amadı sıra hıncı ıyor* (Yanıkka la / Tarsus).

Mersin li a ızlarında genellikle ‘sıra’ biçiminin kullanımı ye lenmektedir:

- ❖ *lerlediksıra sora sora gederisi iz* (A lıca Mah. Kömürlü / Bozyazı).

²⁸ Kerim Türedi, *Karaman li Sarıveliler ve Ba yayla İçeleri A zı (nceleme-Metin-Sözlük)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2002, s. 159-31

²⁹ Hikmet Kora , *agt*, s. 164 / II – 242, 243; 237 / 115, 116.

³⁰ Jean Deny, *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)* (Tercüme eden: Ali Ulvi Elöve), Maarif Matbaası, stanbul 1941, s. 935.

- ❖ *Dü ündüksıra yorulu afa zaten* (Ça larca / Mersin). *Güz geldiksıra, ot bitdiksıra azalır süit* (Elvanlı / Erdemli).

‘Sıra’ ilgecinin ünlülerinin, eklendi i sözcü ün ünlüsüne uydu u da görülür; ancak ünlü uyumu tutarlı de ildir. Hem kalınlık-incelik, hem de düzlük-yuvarlaklık uyumlarında dalgalanma görülür:

- ❖ *Halımızı vakdımızı düzdüksüre bu evi yaptı* (Do ançay / Mersin).
- ❖ *Dö düksüre ip gibi olur* (Sayköy / Tarsus).
- ❖ *toru “çam fidanı” urudu sura sivil urur* (A a 1 Köselerli / Mut).
- ❖ *So u oldu sura bu azı abarı i er de* (Tekeli / Bozyazı).
- ❖ *Vurduksura hayvan hoplayıvırıyor* “Her vuru ta hayvan hoplayıveriyor” (Sarıkavak / Mut).
- ❖ *Deve yöüdüksura höyle vurur* (Hacıahmetli / Mut).

‘Sıra’ ilgecinin getirildi i eylemin süreklili i ya da dereceli artı ı ikilemeyle de güçlendirilebilir:

- ❖ *Bu so ura böyüdüksüre böyüdüksüre dökülü_ ider* (Yenibahçe / Silifke).
- ❖ *A zımda durduksura durduksura midem bulanıyor* (Ayvagedi i / Mersin).
- ❖ *Olduksura olduksura yetildi mi siyah oluyor i de* (Uzunka / Mersin).
- ❖ *Okardan yandüksıra yandüksıra bekmez gibi a ar* (nköy / Tarsus).
- ❖ *Höyle itdiksıra itdiksıra di lenirdi* (Be lice / Tarsus).
- ❖ *Gitdiksıra gitdiksıra azaldıyollar* (Da lı / Erdemli).
- ❖ *Döndüksıra döndüksıra pamb öte yanna döker* (Sömek / Silifke).
- ❖ *Elimize geçdiksıra geçdiksıra aldık* (Di ta / Mut).
- ❖ *Ben içdiksire içdiksire, duman burnuna gide gide alı ıyor* (Yeniyörük / Aydınçık).

Asıl bildirilmek istenen eyleme e lik eden, onu niteleyen eylemlerin süreklili i, yan cümle yinelenerek de sa lanabilmektedir:

- ❖ *Onu odu sura çekerdi, odu sura çekerdi* (Çatak / Silifke).
- ❖ *Y diksıra küpdük, y diksıra küpdük* (Narince / Anamur).
- ❖ Di er kullanımlarda oldu u gibi, bu tür örneklere Karaman’da da rastlanmaktadır:
- ❖ *Ulan ben getdiksıra o beri gelmi , getdiksıra beri gelmi* (Karaman)³¹

Yüklemle aynı eylemden kurulan belirteç de süreklilik yanında çokluk ve abartı ifadesi de vermektedir:

- ❖ *Hindi inceldiksire inceldi, hindi abıla, bi* (Arpaçsakarlar / Erdemli).
- ❖ *Di lediksire di leyesi gelirdi* (Kösbuca 1 / Erdemli).
- ❖ *Yidiksire yiyesi gelir* (Ulugöz / Silifke).

³¹ Kerim Türedi, *agt*, s. 117-40.

Derleme Sözlü ü'nde Mersin a ızlarından geçmi 'sırana' biçimi de bulunmaktadır. *sırana* (II) –dı ı zaman, dıkça anlamı veren ek: *Gittik sırana* (mamlı *Silifke – ç.)³² Fakat biz derleme çalı malarımız sırasında 'sıra' ilgecinin {+na} peki tirme ekiyle kullanımına rastlamadık.

Ortaçla kullanımının dı ında, 'sıra' ilgeci Harezmi, Eski Anadolu ve Osmanlı Türkçesinde geçen anlamlarıyla ve ölçünlü dildeki gibi de kullanılır, "zaman, kadar, boyunca" anlamlarını verir:

- ❖ *Sırasına öre öküzü dört dene oludu* " çinde bulunan zamandaki duruma göre, yerine öküzün dört tane de olurdu" (Tırtar / Mersin).
- ❖ *Güne do du u sıralarda yenir* "Güne do du u zamanlarda yenir" (Kırtıl / Silifke).
- ❖ *Onnarı ö ü sıra öyle yapma* (Erdemli). *Hu odanı içinde sıravardı oturur* [Tahtacı Türkmenleri (Ka di len / Anamur).

'Sıra' iyelik eklerinden sonra da, {+ÇA} e itlik durum eki gibi denklik, e itlik ve miktar bildirme i leviyle kullanılmaktadır:

- ❖ *a dı tıptı tıptı ar am sıra geldi* [(Köselerli) Höyükalanı / Toroslar Huzurkent / Tarsus].
- ❖ *Boyumuz sıra örtünme miydik* (Kuskan / Gülnar).
- ❖ *Develer gelir arkamız sıra* (Do ulu Do usandal / Erdemli).
- ❖ *ararı sıra bul uru dökeriz* (Elvanlı / Erdemli).
- ❖ *Uzun canım, boyu sıra geder* (Keben Silifke).
- ❖ *Bir tiken var. Ev boyu sıra uzar, u onmaz tiken* (Demirözü / Gülnar).
- ❖ *areri sıra döke* (lemin / Erdemli). *areri sıra eker atarız* (Karaseki / Aydıncık).

Derledi imiz örneklerde, 'sıra' ilgeci, iyelik III. ki i çekimine giren 'karar' sözcü ünden sonra geldi inde, tıpkı {+ÇA} e itlik durum ekinden önce geldi i gibi, araya adıl (zamir) n'sinin (yelik III. ki iye dâhil de ilse) getirilmi olabilece ini dü ünmekteyiz:

- ❖ *arerinsıra* "kararınca" *bi ireceksi* (Boza aç / Gülnar).
- ❖ *arerinsıra duz ata* (Yerebakan Kükür / Mut).
- ❖ *Boyunsıra olur* (Akarca / Mersin).

yelik çekimine girmi adlarla 'sıra' ilgecinin bir öbek kurarak belirteç tümleci olarak kullanılması Karaman ve çevresinde de görülmektedir:

- ❖ *On unan cılayı çaldı mıydı, içine arerimis sıra çalıyoruz* [Yollarba ı (lisıra) Kasabası /Karaman].
- ❖ *Su aynadı mıydı duzun T, ayri eli sıra iri deyi sal, biraz bi er bi mez süz,...* [Yollarba ı (lisıra) Kasabası /Karaman].
- ❖ *areri sıra aç yumurtadan yaparsa yapa* [Yollarba ı (lisıra) Kasabası /Karaman]³³.
- ❖ *Ay A a ız ardi sıra etdik* (Kı la Köyü Ba yayla / Karaman)³⁴.

³² TDK, *Derleme Sözlü ü X. II. Baskı*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu yayınları Sayı: 211 / 2,12, Ankara 1993, s. 3614.

³³ Hikmet Kora , *agt*, s. 294 / XXVII - 30,31; 297/XXVII-110-115; 296/XXVII-102).

³⁴ Fadime Çetin, *agt*, L / 507.

‘Sıra’ ilgeci, {+Ilk} ekiyle geni letilmi olan ‘öyle ve böyle’ belirteçlerine de gelmektedir. {+Ilk} ekinin Özbekçede oldu u gibi Mersin li a ızlarında da belirteçlere geldi i ya da sıfatlardan belirteçler kurdu u görülmektedir. “*Kele lik otur, bolluk yıka*” örneklerinde oldu u gibi.

- ❖ *Artvinde bir sene taha yaptık, öyleliksire “öylece” tesgireyi aldı geldik* (Tırtar / Mersin).
- ❖ *Dün evde terledim, öyleliksire gitdim dü üne* (Ayvagedi i / Mersin).
- ❖ *Öyleliksıra otlardan bunnarı bilirin ben* (Buluklu / Mersin).
- ❖ *da gene_ ene geliyordu, gene_ ene geliyordu alacam diyi ille alacam, heye. Öyleliksire aldı, Mersin’e gitdiydik i de* (Akdam / Mersin).
- ❖ *Öyleliksire habarı oldu arını geldiğinden* [(Bolacalı Yörükleri) Cebel / Mersin].
- ❖ *Öyleliksire bu köyü ismi öyle almı yani* (bri im / Tarsus).
- ❖ *Bu köye de öyleliksura yerlenmi bubam* (Dorak / Tarsus).
- ❖ *Böyleliksıra geçim s bı olduk* (Emirler / Tarsus).
- ❖ *Böyleliksıra Türkler yerle ip gidiyor i de* (Be lice / Tarsus).
- ❖ ‘Öyleliksıra’ kullanımında da Mersin a ızlarına Karaman a ızları e lik etmektedir:
- ❖ *SineK oldu mu, sıçvirir üsdiüne sözüm yabana o ardi. Öleliksıra bürürdük* (Karaman)³⁵

Tolkun, Özbekçede Fiilimsiler adlı eserinde, Özbekçede ‘sarı’ edatı {-gän} sıfat-fiil ekiyle kullanıldı nda ortaya çıkan yapının, Türkiye Türkçesinde {-dlkçA} zarf-fiil ekiyle çevrilebilece ini belirtmi tir: *q dardı eskigän säri ötkirlä ädi* “A k derdi eskidikçe keskinle ir” (Åybek, 1985 /216)³⁶ Bu açıklama ve bu ilgeçlerin ses ça rı ımları Türkiye Türkçesi a ızlarındaki ‘sıra’ ilgecinin yön gösteren ‘sarı’ ilgecinin ünlüler arası göçü meye u ramı biçimi olabilece ini dü ündürmektedir. Yön bildiren adlardan sonra geldi inde ‘sıra’ ilgeci, “ardınca, hizasınca, istikametince” anlamlarında kullanılmaktadır. ‘Sarı’ ilgeci de yön bildiren bir ilgeçtir. Kırgızcada “her” anlamı veren ‘sayın’ ilgeci {-Gan / -GOn} ile kurulmu ortaçlara gelerek ölçünlü Türkiye Türkçesindeki {-DIkçA} biçimbirimini kar ılamaktadır³⁷. {-dlk+sıra} yapısının getirildi i eylemin bir süreç içinde yinelendi ini belirtmesi de, Kırgızcadaki *sıyra* “defa, kere” anlamındaki sözcü ü ça rı tırmaktadır; *bir sıyra* “bir kere”; *keseler törtüncü sıyrasın kdırıp cetken son* “kâseler dördüncü defa dola tıktan sonra”³⁸.

2.2. {-InsİrAk, -Insİra, -IsİrAk, } “-IncA, -Dı I zaman”

‘Sıra’ ilgeci ile kurulmu ulaç biçimbirimlerinden {-InsİrAk}, Mersin li Anamur İçesinin köylerinde tesbit edilmi tir. Olumsuz eylemlerle kullanıldı nı gösteren örnekler de bulunmaktadır:

- ❖ *sdanbold be lí í çekemiyinsirek, böyle diyinsirek buna beddu a yapıdımı . Vardımdı, köpekler annını da idınsırak o arpa annında nolmu tezek, devir yapamıyinsırak tezek gibi duravarmı . Ben orda day görünsürek geri yerimde bi_ ey yo az da hile yaptım orda.* (Malaklar / Anamur)
- ❖ *Öyle deyinsırák orda evlenmi ler* (Karaçukur Ormancık / Anamur).
- ❖ *Ben öyle deyinsirek...* (A a 1 Kükür / Anamur).

³⁵ Hikmet Kora , *agt*, s. 172/ III – 61,62.

³⁶ Selahittin Tolkun, *age*, s 228.

³⁷ Hülya Kasapo lu Çengel, *Kırgız Türkçesi Grameri*, Akça Yayınları / 700, Kaynak Eserler / 189, Ankara, 2005, s. 334.

³⁸ K. K. Yudahin, *Kırgız Türkçesi Sözlü ü*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK Yayınları:121, Ankara 1994, s. 654).

{-InsIrAk } ulaç biçim birimi, tüm cemi ile ana cümle arasında neden sonuç ili kisi de kurabilmektedir: *Eyi severdi onu, ya olunsurak* “Ya olunca, taze oldu u için onu çok severdi” (Malaklar / Anamur).

- ❖ *Kale olunsurak Kaledıran denmi* . “Kale olunca, oldu u için (buraya) Kaledıran denmi .” [Kaledıran (Anıtlı) / Anamur]
- ❖ *bulunmayınsurak* “bulunmayınca, bulunmadı ından” (Orhana *Anamur – ç.).
- ❖ *olmayınsurak* “olmadı ından” (Orhana *Anamur – ç.)³⁹
- ❖ *Çöyünü da çoban güderdi. Gelinserek de sa arısı* (Bah i)⁴⁰

{-InsIrAk} biçim birinin yapısında, ‘sıra’ ilgecinden önce bir {-An} ortaç eki, ilgeçten sonra da ok/ök peki tirme ilgecinin bulunabilece i dü ünülebilir. Hem tarihî hem de ça ada Türk lehçelerinde geni ve imdiki zaman kavramı ta ıyan {-gAn -An} ortaç eki, geçmi zaman kavramı ta ıyan {-DIk} ortaç ekinin i leviyle de kullanılabilmektedir⁴¹. Ahad Üstüner, Anadolu’da Azerbaycan Türkçesinin etkisi altında kalan bölgelerdeki a ızlarda {-An} ortaç ekinin {-DIk} ortaç ekinin yerine kullanıldı ını belirtmektedir⁴². {-An} ekinin, /n/ sesinin geni ünlüyü daraltma etkisiyle {-In} olması da mümkündür: -An sıra ok -InsIrak. Nuri Yüce {-IncArAk} biçimine örneksene olabilece ini de belirtmi tir⁴³. ‘Sıra’ ilgecinin, bünyesinde {+ÇA} bulunan ulaçlar ve di er belirteçlerde, {+ÇA}nın yerini aldı ı görülmektedir.

Bu biçim birimin Isparta ve Karaman’da ‘ok’ peki tirme ilgecini almadan da kullanıldı ı görülmektedir: *Sen gelinsıra o i i yaparız* “Sen gelince, geldi in zaman o i i yaparız” (-Isp.)⁴⁴. Ali Akar, ‘sıra’ ilgecinin Mu la linde sadece Bodrum’a ba lı Mumcular yöresinde kullanılan bir ilgeç oldu unu, sözcü ün sonuna bir ulaç eki gibi eklenerek onu belirteç görevine soktu unu belirtmi , {-InsIra} ile kurulmu örnekler vermi tir: *çinde olmeyinsıra o unu mu* “(nsanın) içinde (okuma iste i) olmayınca okunur mu?”⁴⁵

- ❖ *Eee uzum, urt ocaınsıra* “kocayınca” *köpe i mas arası olurumu* (Kı la Köyü Ba yayla / Karaman)⁴⁶

Mersin li sınırlarında ya ayan Yörüklerin a zında, ‘sıra’ ilgeci ile kurulmu {-IsIrAk} biçimi de bulunmaktadır. Leyla Karahan, {-IsIrAk} biçim biriminin yapısında ‘sıra’ sözcü ünün olabilece ini, {-k}nin bir peki tirme eki oldu unu, {-I }nın ise, {-IncA} ve {-IcAk} ulaç biçim birimlerinde bulunan, kökeni tartı malı olan bir ek oldu unu belirtmektedir. Ekin ba ka

³⁹ TDK, *Derleme Sözlü ü II-XII*, II. Baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu yayınları Sayı: 211 / 2,12, Ankara 1993, s. II /790; XII/ 4612.

⁴⁰ Erol Öztürk, *Silifke ve Mut’taki Sarıkeçili ve Bah i Yörükleri A zı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2009, s. 402 (71 / 86).

⁴¹ Talat Tekin, *Orhon Türkçesi Grameri*, Türk Dilleri Ara tırmaları Dizisi: 9, Ankara 2000, s. 172; Kemal Eraslan, *Eski Türkçede sim-Fiiller*, stanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 2731, stanbul 1980, 77.

⁴² Ahad Üstüner, *Anadolu A ızlarında Sıfat-Fiil Ekleri*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TDK Yayınları: 753, Ankara 2000, s. 62.

⁴³ Nuri Yüce Yüce, *Gerundien im Türkischen, Eine morphologische und syntaktische Untersuchung*, Mainz 1973, s. 78.

⁴⁴ TDK, *Derleme Sözlü ü VI*, II. Baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu yayınları Sayı: 211 / 1-12, Ankara 1993, s. 1982.

⁴⁵ Ali Akar, *Mu la ve Yöresi A ızları (Gramer-Metin-Sözlük)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK Yayınları: 1076, Ankara, 2013, s. 185.

⁴⁶ Fadime Çetin, *agt, J / 368*.

örnekleri tesbit edildikten sonra “ -gU sıra-k, -I sıra-k ve -gU-sI-rAk” biçimindeki açıklamaların dü ünülmesi gerekti ini söylemektedir⁴⁷

{-InsIrak} biçiminden /n/ ünsüzünün eriyerek {-IsIrak} biçimini almı olabilece i de dü ünülebilir (-An sıra ok -InsIrak -IsIrAk):

- ❖ ... arda larım da vermediler. **V rm yisirek** bu bizim adamları da pusulası eldi, esgere decekler, d diler kí, elise elsin, alalum rmene delim. Ondan kerı eve beriye **elisirek** y tdiler, dú ün tdiler. Bura **gelisirek** yaylaya zartavul’a be ler varıdı, be ler götürece oldular, biz yaylaya alı n olusrak... (Bah i)⁴⁸

Sonuç

1. Türkçenin tarihî ve ça da Türk lehçelerinde eylemlerden, de i ik i levlerde adlar kuran {-I } biçimbirimi, Mersin li a ızlarında ‘bak-’ ve ‘kel’ eylemleriyle kalıpla mı olarak kullanılmaktadır. ‘Bakı ’ türevi, yönelme durumuna girmi bir ada ba lanarak kar ıla tırma ilgeci olarak kullanılmakta, {-A bakı }birle ik biçimbirimi, ölçünlü Türkiye Türkçesinde “+A göre, +A bakınca, +A bakarak” yapılarıyla kar ılanmaktadır. *Keli* (*eli* ; *ke* , *e*) türevi ise gösterme sıfatı ‘bu’ ile sıfat tamlaması kurarak, “bu sefer, bu defa, bu kez” anlamlarında belirteç i leviyle kullanılmaktadır. {-I } birimi, ulaç biçimbirimi olarak da kullanılmakta, bu birimin araç durum eki ve ilgeçlerle geni lemi biçimleri Mersin li a ızlarında kar ımıza seyrek çıkmaktadır.

2. Birle ik bir ulaç biçimbirimi olan, ölçünlü Türkiye Türkçesindeki {-DıkçA} biçimbirimiyle kar ılanan {-dlk+sIrA}nın Mersin li a ızlarında, sıklık oranı yüksektir. Bu biçimbirimin kullanımı Karaman a zıyla paralellik göstermektedir. Mersin li a ızları yanında Karaman a zında da yo un kullanılan {-dık+sIrA}, tespit edebildi imiz kadarıyla Adana, Isparta, Antalya, Manisa’da ve Kıbrıs Türk a ızlarında da geçmektedir. Mu la’da {-In+sIrA<-An sıra (?) } biçimine rastlanmı tır. Anadolu’nun genelinde bir ada ba lanarak ya da ad çekimlerine girerek kullanılan ‘sıra’ ilgeci, belirli yörelerde ortaca da ba lanmakta, belirteçler kurmaktadır.

3. Anadolu a ızlarındaki kimi sorunların çözümü sırasında Türkiye Türkçesinin dı ndaki di er lehçe ve a ızlarla da kar ıla tırma zorunlulu u do maktadır. Türkçe hangi co rafyada kullanılırsa kullanılsın, aynı dil mantı ı i letilmektedir. Elbette Do u Türk lehçeleri ile Batı Türk lehçelerini ayırıcı özellikler vardır; fakat farklı biçimlerdeki birimler aynı dil mantı ının çatısı altında bulu turulabilmektedir. Türkçenin yön gösteren ‘sarı’ ilgeci var; bu ilgeci ünlüler arası göçü me ile ‘sıra’ yapmak kolay; ‘sıra’ ve ‘sarı’ ilgeçlerindeki ses benzerli i, yön ve zamandaki ilerleyi açısından da yakla tırılarak, biri di erinin yerine kullanımı olabilir, ki Kıbrıs Türk a ızlarında da, ses ve anlam ça rı ımlarıyla, ‘s ra(sonra)’ ilgeci ‘sıra’nın yerini almı tır. Ortaçların ilgeçlere ba lanması, Türkçenin en eski dönemlerinden bu yana görülen bir özelliktir. Özbekçede ‘sarı’ ilgeci {-gän} ortaç ekine ba lanmakta, {-DİKçA} i leviyle kullanılmaktadır. Kırgızcada da{-DİKçA} kar ılı ı olarak {-GAN/GON sayın} yapısı geçmektedir. Her co rafyada Türkler söz da arcı nda ne varsa, aynı kavram için onu i lemi ve i letmi tır. Türkiye Türkçesi a ızlarında ‘sıra’ ilgeci, ses ve i lev ça rı ımlıyla benzer ilgeçlerin yerini de tutmu görünmektedir.

4. {-I } biçimbirimi ile onun ba ka birimlerle geni letilmi biçimlerine ve {-Dık+sIrA} ba ta olmak üzere ‘sıra’ ilgeci ile kurulan {-InsIrAk, -InsIrA, -IsIrAk} gibi ulaç biçimbirimlerine de Anadolu A ızları Atlası için i lenecek veriler arasında yer verilebilir.

⁴⁷ Leyla Karahan, **agm**, s. 233.

⁴⁸ Erol Öztürk, **age**, s.400 (71 /13); 401 (71 / 45-46).

KAYNAKLAR

- AKAR Ali, **Mu la ve Yöresi A ızları (Gramer-Metin-Sözlük)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK Yayınları: 1076, Ankara 2013.
- AYVERD İhan, **Büyük Misalli Türkçe Sözlük**, Kubbealtı, stanbul 2005.
- COURTE LLE Pavet de, **Dictionnaire Turk-Oriental**, Paris 1870.
- ÇENGEL Hülya Kasapo lu, **Kırgız Türkçesi Grameri**, Akça Yayınları / 700, Kaynak Eserler / 189, Ankara 2005.
- ÇET N Fadime, **Kı la Köyü, Ba yayla / Karaman A zı**, Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Lisans Tezi, Mersin 1999.
- DEM R Necati, “Türkiyede Bulunan Grek Harfli Türkçe Kitabeler ve Karaman Türklerinin Dili” (<http://onturk.files.wordpress.com/2011/04/necati-demir.jpg>), 2011.
- DENY Jean, **Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)** (Tercüme eden: Ali Ulvi Elöve), Maarif Matbaası, stanbul 1941.
- ERASLAN Kemal, **Eski Türkçede sim-Filler**, stanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 2731, stanbul 1980.
- HACIEM NO LU M. Necmettin, **Türk Dilinde Edatlar**, Üçüncü Basılı, Millî E itim Gençlik ve Spor Bakanlı ı Yayınları: 335, Yardımcı ve Kaynak Kitaplar Dizisi: 17, stanbul, 1984.
- LKER Ay e, **Manisa A ızları**, Manisa 2014 (Baskıdadır).
- KARAHAN Leyla, “Anadolu A ızlarında Kullanılan Bazı Zarf-Fiil Ekleri”, **Türk Kültürü Ara tırmaları Prof. Dr. Zeynep Korkmaz Arma anı**, Yıl XXXII /1-2 1994, Ankara, 205-236, 1996.
- KARANALIO LU Ali Fehmi, **Gülistan Tercümesi**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK Yayınları: 544, Ankara 1989.
- KORA Hikmet, **Karaman ve Yöresi A ızları**, Erciyes Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 1992.
- KORKMAZ Zeynep, **Güney-Batı Anadolu A ızları**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Co rafya Fakültesi Yayınları: 114, Türk Dili ve Edebiyatı Serisi: 11, Ankara 1956.
- LI Yong-Song, **Türk Dillerinde Sontakılar**, Türk Dilleri Ara tırmaları Dizisi: 40, stanbul, 2004.
- ÖZTÜRK Erol, **Silifke ve Mut’taki Sarıkeçili ve Bah i Yörükleri A zı**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009.
- emsettin Sami, **Kamus-ı Türkî** (Hazırlayan: Pa a Yavuzarslan), TDK Yayınları, Ankara, 2010.
- TDK, **Derleme Sözlü ü I-XII**, II. Baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu yayınları Sayı: 211 / 1-12, Ankara 1993.
- TEK N Talat, **Orhon Türkçesi Grameri**, Türk Dilleri Ara tırmaları Dizisi: 9, Ankara 2000.

- 📖 T KEN Kâmil, **Eski Türkiye Türkçesinde Edatlar, Bağlaçlar, Ünlemler ve Zarf-Fiiller**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK Yayınları: 837, Ankara 2004.
- 📖 TOLKUN Selahittin, **Özbekçede Fiilimsiler**, Dijital Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2009.
- 📖 TOR Gülseren, **Mersin A zı Sözlü ü**, Türk Dilleri Ara tırmaları Dizisi: 38, İstanbul, 2004.
- 📖 TÜRED Kerim, **Karaman li Sarıveliler ve Ba yayla İçeleri A zı (nceleme-Metin-Sözlük)**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- 📖 ÜSTÜNER Ahad, **Anadolu A ızlarında Sıfat-Fiil Ekleri**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TDK Yayınları: 753, Ankara 2000.
- 📖 YILDIRIM Faruk, **Adana ve Osmaniye leri A ızları I-II**, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 861 / I, Ankara 2006.
- 📖 YILDIZ Osman, **Isparta Merkez A zı (nceleme-Metinler-Sözlük)**, Fakülte Kitabevi Yayınları: 23 Ara tırma- nceleme Dizisi: 4, Isparta 2002.
- 📖 YUDAH N K. K., **Kırgız Türkçesi Sözlü ü**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK Yayınları:121, Ankara 1994.
- 📖 YÜCE Nuri, **Gerundien im Türkischen, Eine morphologische und syntaktische Untersuchung**, Mainz 1973.
- 📖 _____, **Mukaddimetü'l-Edeb**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TDK Yayınları: 535, Ankara 1988.